

JADID NAMOYONDALARI MEROSINING BUGUNGI KUNDAGI AHAMIYATI

Mahkamova Gulhayo Kamoliddin qizi

Navoiy davlat universiteti talabasi

Har bir xalq, millat va davlat o'z kelajagini tarixdan saboq chiqarib, buyuk tarixiy shaxslarining g'oya va tajribalariga tayangan holda quradi. SHoir va nosir, dramaturg va publitsist, tilshunos va adabiyotshunos, tarixchi va faylasuf, san'atshunos va jamoat arbobi jadidchilik harakatining ilg'or namoyondalaridan Abdurauf Abdurahim o'g'li Fitrat "Tarix - millatning o'tmishini, taraqqiyotini va tanazzuli sabablarini o'rganaturg'on ilmdir" degan so'zlari, yoki Buyuk adibimiz Abdulla Qodiriyning "Moziyga qarab ish ko'rmoq xayrlidir" degan ibratli gaplari har qanday xalq, millat va davlat kelajagi uchun muhim ahamiyat kasb etadi.

Bugungi kunda mamlakatimizda amalga oshirilayotgan islohotlar tarixan xalqimizning ilg'or g'oyalariga asoslanadi. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti SH.Mirziyoevning "Buyuk ma'rifatparvar bobolarimiz tomonidan olg'a surilgan g'oyaviy-siyosiy, ijtimoiy-ma'rifiy va huquqiy-axloqiy qarashlar, turli millat va elatlar o'rtasida bag'rikenglik va hamjihatlik tamoyillarini qaror toptirish bilan birga, milliy manfaatlarni himoya qilishga qaratilgan intilishlar hozirgi murakkab va tahlikali zamonda barchamiz, avvalo, yoshlarimiz uchun chinakam ibrat namunasidir. Ularning hayoti va jasorati bugungi tinch va osoyishta kunlarga osonlik bilan erishilmaganini eslatib, milliy istiqlolimizni, jonajon Vatanimizni ko'z qorachig'iday asrashga doimo da'vat etib turadi" – deb aytib o'tgan gaplari yuqorida nomlari keltirilgan jadid namoyondalarining fikrlari bilan hamohangdir.

Keyingi yillarda mamlakatimiz hayotida keng ko'lamda amalga oshirilayotgan islohotlardan biri tarixiy merosni qayta tiklash, buyuk allomalarimiz faoliyatini keng ko'lamda targ'ib qilish asnosida xalqimiz, ayniqsa yoshlarimiz dunyoqarashida yuksak ma'naviy fazilatlarni shakllantirishdir.

Vatanimiz tarixining turli davrlarida jahon taraqqiyotiga munisib hissa qo'shgan ko'plab buyuk allomalarimiz yetishib chiqqan. SHu bilan birganlikda vatanimizni bosqinchilardan ozod qilish va ularga qarshi kurashish yo'lida istiqlol g'oyalari ilgari surgan hamda jon fido qilgan vatandoshlarimiz xizmati bugungi mustaqil davlatimizning vujudga kelishida va taraqqiy etishida o'zlarining ilmiy-g'oyaviy hizmatlari kattadir.

Har qanday sharoitda ham o'z xalqining sha'nini baland ko'targuvchi yorqin shaxslar bor bo'lgan. YAqin o'tmishimizga nazar tashlaydigan bulsak, millatning o'zligini anglashga xizmat qilib, xalq baxti yulida aziz jonlarini qurbon qilgan Mahmudxuja Behbudiy, Abdurauf Fitrat, Fayzulla Xujayev, Munavvarqori Abdurashidxonov, Abdulla Qodiriy, Abdulhamid CHulpon, Usmon Nosir, Ubaydulla Xo'jayev, Abdulla Avloniy, Saidnosir Mirjalolov, Obidjon Maxmudov, Ashurali Zohiriy, Abduqodir SHakuriy va boshqa kuplab insonlar siymosi har lahza qalblarimizni yoritib, tarixdan saboq olishga undaydi.

Vatanimizning uncha uzoq bo'lmagan XIX asr ikkinchi yarmi XX asr boshlari tarixida rus podsho hukumati va uning o'rniga kelgan bolsheviklarning sovet mustamlakachilik siyosatiga qarshi kurashda yangi ma'rifatparvarlik oqimi hisoblangan jadidchilik harakati vujudga keldi. YUqorida nomlari keltirilgan shaxslar aynan shu harkatning asosiy va g'oyaviy namoyondalaridir.

Turkistonda jadidchilik harakati o'z-o'zidan paydo bulgani yuq, albatta. Uning vujudga kelishi uchun ma'lum bir ob'ektiv sharoit va sabablar mavjud edi. XIX asrning o'rtasi va XX asrning boshida jamiyatda yangilanish zarurati tug'ildi. Bir qator ijtimoiy, siyosiy, xuquqiy va ma'naviy muammolar paydo buldi. Ularni hal etish uchun bel bog'lagan bir guruh ziyolilar xalq orasida «jadidlar» deb tan olindi.

Ularning zamonaviy ta'lim amaliyotiga oid konseptual g'oyalari ma'naviy meros sifatida hozirgi islohotlarning strategiya va keng miqyosli yo'liga muayyan darajada asos bo'lib xizmat qiladi. Jadidlarning zamonaviy ta'limga oid konseptual g'oyalari yangi usul maktablarini joriy qilish, zamonaviy dunyoviy ilmlar asosida yoshlarga bilim berish bilangina chegaralanmasdan, shu davrda ilg'or riojlangan davlatlarda ta'lim olishdan iborat bo'lgan. SHu bois yoshlarni chet elda ta'lim olishini moddiy ta'minoti uchun "Jamiyati xayriya" tuziladi. Bu xayriya tashkilotining asosiy vazifasi yangi usul maktablarini ochish, aholining uysiz kambag'al qismiga yordam berish, darsliklarni yaratish va yoshlarni xorijga o'qitishdan iborat bo'lgan.

Jadid namoyondalari ilmiy, badiiy ijodlarida ham asosiy g'oya ta'lim, tarbiyaga e'tibor va aqidaviy xurofotlarni ma'rifiy yo'l bilan bartaraf etish, hamda hurriyat edi.

Jadidchilik harakatining yetakchi namoyondasi Abdulla Avloniy merosida dunyo ilm bilan birgalikda islom dini arkonlarini inson hayotining ajralmas qimi bo'lishi haqida qarashlar mavjud. Avloniyni "Namoz", "Ro'za", "Zakot", "Haj" she'rlarida kishilarni iymonli bo'lishga islom dini arkonlarini to'la to'kis bajarish va amal qilishga chaqiradi.

Jadid ma'rifatparvar namoyondalaridan Abdurauf Fitratning "Oila yoki oila boshqarish tartiblari" nomli asarida aynan bugungi kun dolzarb muammolari hisoblangan oilaviy ajrimlarning oldini olish borasidagi muhim qarashlar berilgan. Ushbu asarda ham farzand tarbiyasi va kamolotiga alohida e'tibor beriladi. Asarda Odamning kamoli faqat sog'liq va kuchdan iborat bo'lmay, balki jismonan, aqlan va axloqan yuksalishdan iborat deb ta'kidlanadi. Aql va axloqan yuksaklik esa ilmiy bilimlardan ekanligi e'tirof etiladi.

Jadidchilik harakatining yetakchilaridan biri Mahmudxo'ja Behbudiy opbybyu "Yoshlarga murojaat" maqolasida yoshlarni xorijiy til va ilm o'rganishga, shuningdek, dabdabali marosimlarga sarflanadigan sath xarajatlar o'rniga ilm olishga chaqiradi.

Bas, siz muhtamlar ham o'z avlodingizni va aziz bolalaringizni, agarda xohlasangizki, sizdan ko'ra taraqqiy etsa, din va millatg'a xizmat etsa. (Din va millatg'a xizmat ilm va oqcha ila bo'lur.) SHu ilmi zam oniyini tahsil qilmoq uchun harakat qilmog'ingiz lozimdur. Hamvatanlarimiz mulkini sotib to'y qilganidek siz-da, hatto, lozim bo'lganda mulkingizni sotsangiz-da o'g'lingizni zamoncha o'qumoqig'a sa'y qilsangiz. To'yga isrof qilinaturg'on oqchalarni o'qumoq yo'lig'a sarf qilsangiz!

Jadid ma'rifatparvarlarini tashvishga soladigan jamiyatdagi asosiy muammo yoshlarga berilayotgan ta'lim bo'lib, Munavvarqori Abdurashidxonov berilayotgan ta'limdan tashvishlanib buyuk Fuzuliy, Navoiy, Xo'ja Hofiz, Bedillar kabi allomalarimiz asarlarini noto'g'ri talqin qilib o'rgatilayotganligi va dunyoviy bilimlarga ahamiyat berilmaganligi haqida "Bizni jaholat - jahli murakkab" maqolasida tanqidiy mulohaza qiladi. Bu qanday oqibatlarga olib kelganligi haqida quyidagilarni qayd etadi: "Bu jaholat natijasidurki, o'zimiz yerlik musulmonlardan o'ldig'imiz holda musofir rus va yahudiylar eshigida mardikor va xizmatchi o'lduk. Bu jaholat xohishidurki, millat foydasi uchun jonin qurbon qilmoqqa loyiq arslon kabi yigitlarimiz butun millatni yodlaridin chiqorib, iste'dod va g'ayratlarini choyxona va pivaxonalarg'a sarf etmakdadurlar."

Jadidchilik g'oyalarini o'z ijodida namoyon etgan o'zbek adabiyotining yirik namoyondasi Hamza Hakimzoda Niyoziy hayotini o'z xalqini istibdoddan olib chiqishga bag'ishladi. O'z ijodini jadid ma'rifatparvarlari g'oyalari bilan boyitdi. Jadidchilik harakatining faol ishtirokchisi bo'ldi. YUqorida nomlari tilga olingan jadid namoyondalari singari maktab ta'limi uchun darsliklar yaratdi. YAngi usuldagi maktablar ochdi. O'zining qisqa yozilgan "Ilm ista" she'rida ilm olish muxim ekanligini bayon qiladi.

Kim bilurdi odamu olam nadir, hayvon nechik?
Bo'lmasa erdi agar insonda bu osori ilm.

Qaysi bir mavjuda boqsang bilmoqa kayfiyatin
Lozim o'lgay topmaqa avval o'qib axbor ilm...

Olamning xurshidi kundir, odamning xurshidi ilm,
Olamning zulmoti tundir, odamning nodori ilm.

Har murodu maqsadingga yetmoq istarsan murod,
Ko'z ochib bedor bo'l, darkor ilm, darkor ilm!

Ul haqiqat oyiniga sayqal istarsan Nihon
Ilm ista, ilm ista, istag'il zinhor ilm!

SHuning bilan birga Hamza diniy xurofot va bida'tlarga qarshi kurashgan. Islom diniga e'tiqodi bo'yicha boshqalarga o'rnak bo'la olgan. 23 yoshidayoq haj amalini ado etganligida ko'rishimiz mumkin. SHuningdek, "Turkiston muxtoriyatiga" she'rida islom millati va dinini ulug'laganini guvohi bo'lamiz.

Yashasun endi birlashub islom millati!
(Ahmad) ruhi qichqirub der: hoy ummatim!
Bukunda ham xo'r qolsa, din, millatim,
Haq shohiddir, kerakmas sizdek ummatim,
Qutlug' bo'lsin Turkiston muxtoriyati!

Jadid namoyondalari merosi kishini ilm olishga, vatanparvarlikka undaydi. Ilm nafaqat jaholatga qarshi qurol va taraqqiyotning asosi balki shaxs erkinligi, millat va halq farovonligining asosi sifatida tarannum etiladi. SHu bois ushbu meros bugungi kun uchun ham o'zining dolzarb ahamiyatiga egadir.

Xulosa o'rnida shuni ta'kidlash joizki, jadidlar hayoti va ijodini , ham ilmiy merosi ham ijtimoiy faoliyatini o'rganish asrlar o'tsa ham o'z ahamiyatini yo'qotmay kelmoqda. Sababi o'z davrida “yangi”, “yangilik” ma'nosini anglatgan bu jarayonning vakillari bugungi kun hayoti uchun ham dolzarb hisoblanadigan mavzularda fikrlar yuritishgan, asarlar yozib qoldirishgan. Misol o'rnida, ota –bola o'rtasidagi axloqiy munosabatlar, oila tarbiyasi , jamiyat axloqi, ham diniy ham dunyoviy ilmsevarlik , millatparvarlik g'oyalari singdirilgan boy ma'naviy merosimizni yod etib o'tishimiz mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

- 1.O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Jadidlar: milliy o'zlik, istiqlol va davlatchilik g'oyalari" mavzusidagi xalqaro konferensiya ishtirokchilariga tabrigi.
- 2.A'zamxo'jayev S. Turkiston muxtoriyadi: Milliy demokratik davlatchilik qurilishi tajribasi. –T.: "Ma'naviyat", 2000. - B.7.
- 3.Qarang: Abdulla Avloniy Tanlangan asarlar. 2 jildlik 1-jild. –T.: "Ma'naviyat", 2020. - B. 198-200
- 4.Behbudiy M Tanlangan asarlar // To'plovchi , so'zbosh i va izohlar: B. Qosimov ,— 3-nashr . tuzatilgan va to'ldirilgan .— T.: «Ma'naviyat», 2006,— B. 170-171
- 5.Fitrat A Oila yoki oila boshqarish tartiblari. – T.: "Cho'lpon", 2013. –B. 70-75
- 6.Munavvar qori Abdurashidxonov.Tanlangan asarlar (Tahrir hay'ati: O. SHarafiddinov, N.Aminov, N. Karimov vaboshq.: Mas'ul muharrir: N. Karimov,— T.: «Ma'naviyat», 2003. — B. 146.

Elektron manbalar:

<https://muxtoriyat.uz/index.php/en/manbalar/maqolalar-uz/hamza-hakimzoda-niyoziyning-turkiston-muxtoriyati-hukumatiga-munosabati>

Boltayeva Ozoda Ja'far qizi

Buxoro davlat universiteti Filologiya fakulteti

(filologiya va tillarni o'qitish: o'zbek tili ta'lim yo'nalishi)

4-bosqich talabasi

Yurtim

Tuprog'i oltindan, nurlari zardan,
Zargari eng oliy, usta zargardan.
Hattoki dehqoni dunyoga ibrat,
Shu zamin bolasi bo'lganda faqat.
Sharaf-u shonlarga makonim yurtim,
Abad-abadgacha omonim yurtim.